

УКРАЇНЬСЬКА ФІЛОЛОГІЯ У ХХІ СТОЛІТТІ

Коллективна монографія
на пошану професора **Богдана МЕЛЬНИЧУКА**

ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

УКРАЇНСЬКА ФІЛОЛОГІЯ У ХХІ СТОЛІТТІ

*Колективна монографія
на пошану професора Богдана Мельничука*

Чернівці

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

2023

УДК 811.161.2"20"

У 455

*Рекомендовано Вченою радою
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(протокол № 10 від 25.09.2023 року)*

Рецензенти

Корнійчук Валерій Семенович, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури імені акад. М. Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка, дійсний член НТШ;

Аністратенко Антоніна Віталіївна, доктор філологічних наук, доцент, професор закладу вищої освіти кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету.

У 455 **Українська філологія у ХХІ столітті: колективна монографія на пошану професора Богдана Мельничука.** Чернівці : Чернівецьк. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. 396 с.

ISBN 978-966-423-810-3

У колективній монографії, виданій на пошану доктора філологічних наук, професора Богдана Мельничука науковцями філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича у співавторстві зі вченими інших провідних закладів вищої освіти України досліджено поетичний та науковий доробок Б. Мельничука, а також інші актуальні аспекти сучасного філологічного дискурсу.

Монографію адресовано літературознавцям, мовознавцям, педагогам, усім, кого цікавить розвиток української літератури, літературознавства та мовознавства.

УДК 811.161.2"20"

© Колектив авторів, 2023 р.

© Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2023 р.

ISBN 978-966-423-810-3

2.5. «ВИВОДИВ ЖАЙВІР СВІЙ МОТИВ...»² (ІДЮСТИЛЬОВІ МАРКЕРИ ХУДОЖНЬОЇ МОВИ СИДОРА ВОРОБКЕВИЧА) (Наталія Шатілова, м. Чернівці).

«Ім'я Данило Млака певно звісне у нас кожному письменному чоловікові» – так розпочав передмову до першої та єдиної прижиттєвої поетичної збірки С. Воробкевича «Над Прутом» (1901 р.) І. Франко, підготувавши до видання те, що, на його думку, «може найкраще схарактеризувати Данила Млаку – лірика і Буковинця». Саме в цій короткій передмові Каменяр поетично назвав С. Воробкевича «одним з перших жайворонків нової весни нашого народнього відродження» [25, с. 1], опираючись у процесі номінації, очевидно, на архетипні маркери української нації, особливості її світосприйняття, адже орнітоніми (від грец. *ornis* – птах) як складники мовної картини світу декларують національні коди з прихованим символічним змістом, утворюючи низку асоціативних образів. В українській лінгвокультурі жайворонка здавна сприймають як вісника весни, відродження, добрих сподівань [3, с. 216], тож обрана І. Франком назва птаха не випадкова: С. Воробкевич (1836–1903) увійшов в українську літературу наприкінці 50-х – на початку 60-х років XIX ст., у час загального піднесення й українського національно-культурного відродження Буковинського краю, пробудження національної свідомості в середовищі української інтелігенції. На цьому наголошував й О. Маковей – видавець тритомника «Твори Ізидора Воробкевича» (1909–1911 рр.), констатуючи, що «жайворонкова пісня дуже люба – та ще по такій тяжкій зимі, по такій безпросвітній темноті, в якій жила Буковина до часів Воробкевича та Федьковича» [7, с. 408].

Образно-символічний орнітонім «жайвір» як асоціат із поетаттю С. Воробкевича закріпився у філологічному дискурсі, її зацентували й увиразнили подальші дослідники багатого гранного таланту нашого видатного краянина, письменника, композитора, педагога, громадсько-культурного та церковного діяча,

² Мельничук Б. Моїх країв співучі птиці. *На ріках оleshківських: поезії*. Київ: Академвидав, 2007. С. 146.

пор.: «жайворонок рідного краю» (М. Івасюк), «буковинський жайвір» (П. Никоненко, М. Юрійчук), «буковинський жайворонок» (А. Кушніренко), «жайворонок культурної ниви» (О. Крицевий), «жайворонок українського відродження на Буковині» (К. Герман) та ін. У поезії «Моїх країв співучі птиці», фрагмент якої подаємо в назві цієї наукової розвідки, її автор – відомий учений-літературознавець, член Національної спілки письменників України – Б. Мельничук теж красномовно номінує С. Воробкевича жайвороном, авторитетно вналежнюючи митця до «трійки найбільш відомих українських літературних діячів буковинського краю» [9, с. 138] (поряд з Буковинським Солов'єм – Юрієм Федьковичем та Гірською Орлицею – Ольгою Кобилянською).

У дослідницькому полі літературознавчих студій Б. Мельничука українське письменство Буковини – один з багатолітніх напрямів наукових зацікавлень. І хоча науково-критичне осмислення творчості буковинських письменників має давню традицію (І. Франко, Леся Українка, О. Маковей, С. Смаль-Стоцький, В. Сімович, Ф. Погребенник, В. Лесин, Н. Томашук, О. Романець, А. Коржупова, Л. Ковалець та ін.), на переконання В. Антофійчука, «в галузі літературного буковинознавства на сьогодні найохопнішим і найвагомим виглядає науковий набуток професора Богдана Мельничука, показовий як осмисленням основних тенденцій розвитку українського письменства краю Юрія Федьковича й Ольги Кобилянської другої половини ХІХ – початку ХХІ ст., так і аналізом творчості переважної більшості його репрезентантів» [1, с. 7]. Зауважимо, що «у літературному буковинознавстві професора Богдана Мельничука» [Там само, с. 8] особливе місце належить і С. Воробкевичу, адже як лауреат освітянських, просвітянських і літературно-мистецьких премій, у т. ч. літературно-мистецької премії імені Сидора Воробкевича, проф. Мельничук Б. І. зробив вагомий внесок у вивчення й популяризацію його творчого доробку.

У серії «Літературні імена Буковини» за науковою редакцією професора Б. Мельничука опубліковано монографічне дослідження П. Никоненка і М. Юрійчука «Сидір Воробкевич: життя і творчість» (2003 р.) [20], де висвітлено життєво-творчий шлях письменника, проаналізовано його літературну спадщину – пое-

тичну, прозову, драматичну й публіцистичну. З нагоди 175-річчя від дня народження митця за науковою редакцією Б. Мельничука видано монографію П. Никоненка з красномовною назвою «Буковинський Жайвір. Сторінки життєпису Сидора Воробкевича» (2011 р.) з додатком – репринтною копією прижиттєвого видання збірки поезій «Над Прутом» [18]. До наукового опису залучено багатий джерельний матеріал, численні архівні документи, літературно-критичні статті, епістолярій, спогади і відгуки про митця, деякі з яких увазі читачів запропоновано вперше. 2016 року монографію перевидано з доповненнями і змінами [19].

Професорсько-викладацький склад кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича під керівництвом проф. Мельничука Б. та доц. Юрійчука М. уклали хрестоматію «Письменники Буковини» (2001 р., 2003 р.), що подає краще з доробку 73-х літераторів краю (у т.ч. С. Воробкевича), супроводжуючи виклад про творців красного письменства ґрунтовними фаховими статтями та бібліографічними довідками [21]. Двотомне видання стало значною подією для культури Чернівців й усієї України загалом, воно «досі є неперевершеним у своєму жанрі, дотепер залишаючись зразком літературного краєзнавства» [1, с. 7].

Учений-літературознавець Б. Мельничук є автором багатьох наукових розвідок, присвячених аналізу літературної творчості С. Воробкевича та вшануванню його багатогранного таланту, як-от: «Воробкевичеві луни» (2003 р.) [14], «„Не даремно я... жив на сім світі“ (до 170-річчя від дня народження Сидора Воробкевича)» (2006 р.) [12], «Іван Франко і Юрій Федькович та Сидір Воробкевич» (2007 р.) [15], «„Мово рідна, слово рідне...“: відлуння поезії Сидора Воробкевича в громадсько-політичному та культурному житті ХХ–ХХІ ст.» (2007 р.) [11], «Сидір Воробкевич у художній літературі (до 180-річчя від дня народження)» (2016 р.) [16], «„Як ту мову мож забути?...“ (про вірш С. Воробкевича „Мово рідна, слово рідне“))» (2018 р.) [13]. Прикметно, що Б. Мельничук є співавтором словникової статті «Воробкевич Сидір Іванович» в «Енциклопедії сучасної України» [17].

Активізації наукового інтересу до осмислення багатогранної постаті буковинського митця сприяло проведення в Черніве-

цькому університеті з ініціативи Б. Мельничука Всеукраїнської наукової конференції «Сидір Воробкевич і український літературно-мистецький процес ХІХ–ХХ століть» (13–14 жовтня 2011 р.) з нагоди 175-ліття від дня народження, на пленарному засіданні якої професор виголосив ґрунтовну доповідь про літературознавче і художнє осмислення постаті письменника, здійснив огляд його художніх творів та присвячених йому літературно-критичних праць [9, с. 138]. Науковий форум працював у межах трьох секцій – літературознавчої, мовознавчої та музикознавчої. Цю, без сумніву, важливу подію Б. Мельничук висвітлив під назвою «Перша Воробкевичівська», констатуючи, що «великі заслуги Сидора Воробкевича перед літературою та культурою потребують достойного пошанівку» [10] та зафіксувавши ухвалені рекомендації завершального засідання конференції, з-поміж яких – необхідність видати кількатомне зібрання творів письменника.

Різні грані життя, художньої творчості, громадсько-культурної, музичної, просвітницької та релігійної діяльності С. Воробкевича, його місце в мовно-літературному процесі другої половини ХІХ ст. висвітлюють численні наукові розвідки, що засвідчують матеріали нового бібліографічного покажчика «Сидір Воробкевич» (хронологічні рамки: 1863–2021 рр.), підготовленого працівниками Чернівецької обласної універсальної наукової бібліотеки імені В. Івасюка [23] зі вступною статтею проф. Мельничука Б.І. Солідаризуючись із науковцями, які відзначають особливі заслуги нашого славного краянина на літературній, культурно-мистецькій та просвітницькій ниві, наголосимо, що мова його різножанрових творів вочевидь ще потребує досліджень. Художньому доробку митця притаманна авторська своєрідність у доборі та використанні мовних засобів, релевантність окремих словесно-художніх фактів, що витворюють неповторний ідіостиль.

Індивідуальний стиль (ідіостиль) письменника – основне поняття у сфері лінгвістичного вивчення мови художньої літератури. Він відіграє важливу роль у творчості справжнього майстра слова. Відзначаючи зв'язок стилю з творчою індивідуальністю, видатні мислителі наголошували: «Яким є стиль, таким є характер» (Платон), «Стиль – „обличчя” душі» (Сенека). Представ-

ники мистецтва слова визначають стиль як «виявлення власного характеру, підправлене канонами культури» (П. Панч), «художній характер письменника» (П. Козланюк), «певну організацію, структуру письма, що її досягають певним ритмом розповіді, енергією розповіді, колоритним, предметним, емоційним насиченням твору, певними мовними конструкціями, сюжетними прийомами та іншими засобами художнього зображення дійсності, вжитими такою мірою, в таких взаємодіях і взаємовідносинах, у яких міг їх ужити тільки цей, один письменник, творець» (А. Хорунжий), а також порівнюють його із диханням: «письменник пише так, як дихає: чим природніше це дихання, тим воно яскравіше виказує індивідуальність» (М. Чабанівський). Науковці ж констатують: «...основою стилю, його душею є мова... Немає мови – немає письменника» (В. Виноградов), «стиль, надто ж індивідуальний, – це, справді, насамперед «одежа слова», тіло тексту, за яким глибше осягаємо душу (ідею) та розум (концепцію, ідеал)» (А. Ткаченко).

Поняття ідіостилу, маючи давні традиції дослідження, зазнає різного тлумачення залежно від рівня розвитку мовознавства та суміжних із ним наук, методологічних принципів опису, позиції науковця тощо (І. Білодід, Л. Булаховський, В. Виноградов, Н. Сологуб, М. Крупа, С. Єрмоленко, Л. Ставицька, Н. Гуйванюк, В. Статєєва, В. Калашник, С. Бибик, Г. Сюта та ін.). Сучасні підходи до студіювання лінгвокреативної діяльності автора утверджують новітні підходи до розв'язання проблем ідіостилу, розглядають мову творів як складну ієрархічну структуру, що відображає номінативно-репрезентативні, інформаційно-комунікативні, міфологічні, культурологічні, психоментальні та світоглядні виміри. У контексті антропозорієнтованого мовознавства сьогодення це поняття – одне з центральних у лінгвістичній терміносистемі, зокрема є основною категорією в галузі ідіостилістики.

Лінгвістичне осмислення ідіостилу письменника традиційно здійснюють через аналіз автентичних текстів, що в них зреалізована мовна діяльність майстра слова та відображена картина світу народу, мовою якого пише автор, та його індивідуальна мовна картина світу. Ідіостиль витлумачуємо як «вербальну реалізацію індивідуально-авторської картини світу письменника в системі мовних домінант (фонетичних, лексичних, фраземних,

граматичних), спричинених його світоглядною орієнтацією, константних стилетвірних ознак, що визначають специфіку художньої системи» [4]. Мовні засоби, марковані авторською індивідуальністю, належать до домінантних компонентів, що детермінують головні ознаки мовотворчості письменника та репрезентують його як мовну особистість, відображають його мистецьке бачення світу. Такий підхід до визначення різнорівневих мовних домінант як ідентифікаційних характеристик ідіостилію письменника дав змогу простежити ідіостильові маркери художньої мови С. Воробкевича.

Індивідуальний стиль письменника, як відомо, відображає історичну епоху, на час якої припадає його творчість, зокрема її мовну ситуацію. Релевантним маркером художньої мови С. Воробкевича вважаємо те, що його художня мова відображає живу народну мову українського населення Буковини другої половини ХІХ ст. з її різнорівневими говірковими рисами:

- фонетичними – відмінна від літературної вимова окремих звуків чи звукосполучень в системах вокалізму, як-от: *вчєра*³ ‘вчора’, *всєго* ‘всього’, *жїтє* ‘життя’, *кєрвавїй* ‘кривавий’, *глібоко* ‘глибоко’) та консонантизму (*кождїй* ‘кожний’, *хвєртуна* ‘фортуна’, *фїля* ‘хвиля’, *здоровля* ‘здоров’я’, *любять* ‘люблять’, *ріжнїй* ‘різний’, *сопївка* ‘сопілка’ тощо;

- словотвірними – інша комбінація афіксів із твірними основами на відміну від нормативних для літературної мови дериватів, напр.: *значнїйша* ‘значніша’, *наймїти* ‘найняти’, *повнїськїй* ‘повнісінький’, *барвїн* ‘барвінок’, *ковнїр* ‘комір’, *безраднїй* ‘безпорадний’, *дванайцять* ‘дванадцять’, *вїстарчати* ‘вистачати’, *небавом*, ‘незабаром’, *намїсть* ‘замість’ тощо;

- лексичними – різночастиномовні одиниці як дублети до літературних відповідників або синоніми часто з виразним експресивним забарвленням, як-от: їменники (*бїндяк* ‘джміль’,

³Ілюстративний матеріал подаємо за виданням: *Твори Ізидора Воробкевича*. Львів : Вид-во товариства «Просвіта»: Т. 1 : Поезії / [авт. передм. Ю. Романчук]. 1909. 420 с.; Т. 2 : Оповідання. 1911. 412 с.; Т. 3 : Драматичні твори. 1911. 421 с. (*Руська письменність*), зазначаючи в дужках номери тому та сторінки (цитуючи, дотримуємося правописної системи видання).

галабурда ‘бешкет’, *гостець* ‘ревматизм’, *дєдьо* ‘тато’, *зільник* ‘квітник’, *когут* ‘півень’, *крїївка* ‘схованка’, *легїнь* ‘юнак, парубок’, *маржїна* ‘худоба’, *парть* ‘щастя’, *пугар* ‘склянка’, *рам’я* ‘плече’, *фірман* ‘візник’, *чуркач* ‘джерело’), дієслова (*бірувати* ‘могти’, *крїрвати* ‘важко працювати’, *сокотитися* ‘берегтися’, *тручати* ‘шттовхати’), прикметники (*встеклий* ‘скажений’, *задуфалий* ‘гордий’, *трудний* ‘виснажений працею’, *фудульний* ‘гордовитий, пихатий’), прислівники (*боле* ‘добре’, *комїть* ‘вниз’, *спратно* ‘обачливо, дбайливо’) тощо;

- морфологічними – давнє [и] у формах родового, давального та місцевого відмінків іменників (*прївїд смерти, на землї прадїдїв, на шїї Матерї Божїї, на душї стало*); діалектні флексії орудного відмінка (*дрїбнов слезов, під липов, за ланев*); форми двоїни іменників (*дві половинї, обї руцї, три добї*); архаїчні займенникові форми (*дала ми муки, люби мя, мати го родила, на ню оком кинув, тота скала*); форми зворотних дієслів із відокремленим постфіксом *ся* (*ся не журишь, звалив би ся*); архаїчні дієслівні форми (*закопав-сьє, чули-сьєте, муть носитись*) тощо;

- синтаксичними – використання синтаксичних конструкцій із службовими словами місцевого характеру (*ба, гейби, закіль, коби, намість, но, преці, покіль, чей*); особливі прийменниково-відмінкові форми (*ворогувати на тебе, думаю о тобі, звїнчаємо наші дїточкї, прїмувати д’хатї*) тощо.

Така кількість локальних елементів у мові художніх текстів С. Воробкевича, крім мовної ситуації епохи, зумовлена й тематикою його творчості. Вони відтворюють мовленнєвий колорит буковинських гуцулів, які є центральними постатями в художніх творах письменника. «Його руське народне слово, котре лиш деколи – не знати, чи для дотепу, чи на глум народній мові – перелицьовували деякі на „язичїє”, – зауважував С. Смаль-Стоцький, – залишилося живим і народним донині...» [24, с. 194]. Допитливий поет добре був обізнаний із їх звичаями і традиціями, оскільки довгий час провів у гірських селах, живучи серед сільського люду, спостерігаючи за місцевим побутом. Тому мова творів письменника містить багато етнографізмів – локальних одиниць, що називають місцеві реалії й поняття, характерні для буковинського побуту і господарювання:

- назви одягу: *лянка* ‘сорочка з білого лляного полотна’ [СБГ, с. 270]; *сердак* (II, с. 285) ‘верхній короткий рукавний одяг з

домотканого сукна, оздоблений вовняними нитками' [ГГ, с. 168]; *киптар* 'безрукавка на хутрі, оздоблена вишивкою' [СБГ, с. 204]; *горботка* 'вид жіночого одягу типу плахти, витканої з вовняної пряжі' [ГГ, с. 47]; *рікля* 'вид старовинної спідниці, переважно квітчастої, для нареченої' [СБГ, с. 457]; *гачі* 'верхні чоловічі штани з сукна домашнього виробу' [СБГ, с. 44]; *сподні* 'верхні штани, брюки' [СБГ, с. 513]; *сурдут* 'жакет, трохи коротший за сардак' [СБГ, с. 533];

- назви аксесуарів: *бесаги* 'сакви, дві зшиті або зіткані торби' [СБГ, с. 30]; *тобівка* 'оздоблена орнаментом невелика шкіряна сумка' [ГГ, 180]; *трайстра* 'полотняна або вовняна торба, яку носять через плече (переважно для харчів)' [ГГ, с. 180]; *черес* 'широкий шкіряний пояс із кишеньками і пряжками' [ГГ, с. 211]; *капшук* 'засушений сечовий міхур свині, який використовувався як кисет для тютюну чи гаманець для грошей' [СБГ, с. 190];

- назви їжі: *книш* 'корж, начинений бринзою, сиром' [ГГ, с. 97]; *кулеша* 'страва з вареного кукурудзяного борошна' [ГГ, с. 106]; *вурда* 'сир, виварений з сироватки овечого молока' [СБГ, с. 65]; *гуслянка* 'спеціально заквашене густе кип'ячене молоко' [ГГ, с. 78]; *бриндза* 'приготовлений для зберігання посолений сир' [ГГ, с. 29]; *юшка* 'суп на м'ясному бульйоні' [ГГ, с. 223];

- назви кухонного начиння: *бербенця* 'дерев'яна посудина видовженої форми з двома днями для зберігання продуктів (переважно молока і бринзи) [ГГ, с. 23]; *раква* 'кругла дерев'яна посудина з покриттям для масла або бринзи' [ГГ, с. 161]; *коновка* 'дерев'яна посудина з одним вухом для води; дерев'яна посудина для молока' [ГГ, с. 100]; *барівка* 'невелика дерев'яна посудина для зберігання продуктів' [ГГ, с. 25];

- назви господарських об'єктів: *гамбарь* 'зерносховище' [СБГ, с. 67]; *шпільяр* 'приміщення для зерна' [ГГ, с. 219]; *кошниця* 'виплетена з лози повітка біля хата для зберігання качанів кукурудзи' [ГГ, с. 103]; *колешня* 'стайня, сарай, хлів' [СБГ, с. 217]; *колиба* 'житло пастухів' [ГГ, с. 99];

- назви знарядь та предметів праці: *топірець* 'топір (металевий або дерев'яний) з довгою ручкою, прикрашений орнаментом' [ГГ, с. 187]; *барда* 'широка сокира з коротким топористим' [ГГ, с. 21]; *рискаль* 'заступ, лопата' [ГГ, с. 163]; *курмей* 'міцна суконна мотузка' [ГГ, с. 107];

- назви музичних інструментів: *трембіта* ‘духовий музичний інструмент – дерев’яна труба, зроблена зі смерекового дерева, обвита березовою корою’ [ГГ, с. 188]; *флюяра* ‘довга сопілка без денця’ [ГГ, с. 198];

- назви зброї: *брич* ‘дуже гострий ніж, його часто роблять з поломаної коси’ [СБГ, с. 39]; *чепілик* ‘малий складний ніж’ [ГГ, с. 210], *сцизорик* ‘складний ніж’ [СБГ, с. 623]; *гвер* ‘гвинтівка’ [СБГ, с. 81];

- назви звичаїв і обрядів: *обзорини* ‘оглядини’ [СБГ, с. 348]; *могорич* ‘частування з приводу успішного завершення якоїсь справи’ [ГГ, с. 125]; *крижмо* ‘дарунок дитині на хрестини’ [СБГ, с. 233]; *деревце* ‘весільна ялинка, прикрашена квітами, цукерками’ [СБГ, с. 91];

- назви місцевого ландшафту: *кичера* ‘стрімка гора, поросла лісом (крім вершини)’ [ГГ, с. 94]; *плай* ‘стежка в горах’ [СБГ, с. 427]; *полонина* ‘високогірне пасовище’ [ГГ, с. 153]; *рипа* ‘стрімкий схил гори’ [ГГ, с. 163]; *зарінок* ‘прибережні ділянки землі, покриті рінню’ [СБГ, с. 141] тощо. Як засвідчує фактичний матеріал, ідіостиль С. Воробкевича, є цінним матеріалом для тих, хто цікавиться повсякденно-побутовою культурою буковинців. Щедре використання лексики з національно-культурною специфікою є маркувальною ознакою авторського почерку С. Воробкевича, яку вважаємо важливим складником образності його художніх текстів, ідіостильовою домінантою, що слугує етнокультурним тлом художньої оповіді.

Вагомий вплив на формування ідіостилю С. Воробкевича справила самоосвіта. Вся його творчість пройнята широю любов’ю до рідного слова, до української мови, яку він намагався вивчати самотужки. У листі до Д. Танячкевича письменник зізнавався: «...признати мушу, руської граматики, правописи не учився і лиш пишу, як серце диктує» [5, с. 546], утім «употребляю я всі способи з мовою ознакомитися і збираю неутомимо мені незнакомі слова, вирази і конструкції» [Там само, с. 545]. Вивчав українську мову митець і з художніх книг відомих українських письменників (Т. Шевченка, Г. Квітки-Основ’яненка, Марка Вовчка, А. Могильницького, М. Шашкевича та ін.) та з періодичних видань, які йому, за власним проханням, надсилали

друзі й однодумці. «За поезії Шевченка, за „Хату” і „Оповідання” М. Вовчка прийми мою усердну дяку, спасибіг, спасибіг, сизий орлику! Прочитавши „Хату” і гарні оповідання Марка Вовчка і виписавши з них много слів, конструкцій солодких, рідних, посилаю їх тобі з щирою дякою назад» [5, с. 545]. Така невтомна наполегливість у вивченні рідної мови дала високі результати – О. Маковей зауважував, що письменник «за кілька літ вивчив і знав мову краще, аніж жоден з буковинців наших днів» [6, с. 6].

Студіювання кращих зразків художньої мови, захоплення мовою Т. Шевченка, творчість якого письменник уважав неперевершеним зразком майстерного використання народної мови з художньою метою, на нашу думку, обумовило те, що мова творів С. Воробкевича багата на синонімічне використання говіркових елементів з їх літературними відповідниками, як-от: *борше / швидше, весіле / весілля, всего / всього, відай / мабуть, вчера / вчора, глибокий / глибокий, жите / життя, керниця / криниця, лижка / ложка, оден / один, периий / периий, покіль / поки, ріжний / різний, слюб / шлюб, тогди / тоді, филя / хвиля, цвітка / квітка* тощо, що репрезентує як мова автора, так і мовлення персонажів, напр.: [Стефан:] (до Ірини). *Здорова, Іриночко? Квіточко моя намальована!* (III, с. 111); [Василь:] *Ходи ближше, цвіточко!* (III, с. 863). Спостерігаємо паралельне використання діалектної та літературної форм навіть у мінімальному контексті, як-от: *Всього достатком мала, ліси і долини, широкі полонини, і на річках млини. Жона та всього мала, не мала лиш одно, /.../ серденька у грудях* (I, с. 330).

До ідіостильових маркерів художньої мови С. Воробкевича уналежнюємо спорідненість його поетичного слова з усною народною творчістю, яка стала потужним джерелом для витворення індивідуального стилю митця. І це закономірно, адже він відомий на Буковині не тільки як талановитий поет, прозаїк, драматург, педагог, громадський діяч, а й широко визнаний як фольклорист та композитор. Біографічні факти красномовно засвідчують: з юних років письменник захоплювався українською народною піснею, мандрував буковинськими селами і збирав усну народну творчість. Про це він згадує у листі: «Я, мій братчику-орлику, збирав і писав народні думи-пісні через

близько п'ятнадцять літ, не знав я ні мук, ні трудів, лазив у низьку хатчину, під бідну солом'яну стріху, честував сліпого лівака і тону в музику складав і в книжечки збирав» [5, с. 547]. С. Воробкевич старанно вивчав збірники народних пісень, що могли на той час потрапити до його рук. «Зборники пісень М. Максимовича (Москва 1828 і Київ 1849), Жеготи Паулі, Вац. з Олеська, Коціпінського, – писав С. Воробкевич, – і другі менші зборничкі пісень і пословиць народних, далі поезії Т. Падури, много от Куліша і д. стоять в моїм невеличкім книжкоскладі за рядом, порох не припав їх, сто раз я їх читав, учився – і характер нашої народної пісні так серцу присвоїв, що лиш в тім тоні співати знає і борше заніміє, як єго лишиться» [Там само, с. 547].

Вочевидь, живий фольклорний струмись мови буковинського митця спричинили й діяльність С. Воробкевича як педагога та композитора. Його творчість позначена класичними зразками *макрофольклоризмів* – поезій, що цілком репрезентують різновиди народнопісенних текстів (багато віршів письменник написав у формі пісень і сам поклав їх на музику) та різнорівневих *фольклоризмів* – усталених за формою, семантикою, емоційно-експресивним забарвленням системно вживаних мовних одиниць, побудованих за традиційними для фольклорно-пісенного стилю зразками. Дух народної творчості помічаємо з перших сторінок і простежуємо в усіх творах письменника, він осмислює та відображає фольклор в усталених поетичних формулах, репрезентованих мовними засобами словотвірного, фразеологічного та синтаксичного рівнів. Зокрема фольклорно-пісенний характер в ідіостилі митця унаочнюють:

1) лексика зі зменшено-пестливими суфіксами (*калинонька, слізеньки, дівчинонька, сторононька, криниченька, доленька, миленький, личко, вусик, вітрець, щибетушечка, писаночка*), багаторазове вживання яких в одному контексті увиразнює народнопісенність Воробкевичевого слова, напр.: *Клонилося вже сонечко, холодочком вітрець провівав, колибаючи верболози і виногради* (II, с. 66); *З хрещатого барвіночку, що цвіте синенько, Вінець сплете дівчинонька та на весіленько* (I, с. 233);

2) широкий спектр традиційних означень фольклорного походження, що декларують особливості національного світовідчуття, узагальнений віками зміст ознак, що їх історична пам'ять

народу закарбувала в епітетних атрибутах як еталонні: а) зовнішні характеристики людини, її врода: *карі очі, чорні очі, рум'яне личко*; б) колористичні сполуки: *червона калина, синє море, чорна могила, зелений гай*, в) навколишнє середовище, природні явища: *рідний край, ріки глибокі, буйний вітер, хрещатий барвінок, шовкові трави, світ широкий*; г) абстрактні поняття і неживі предмети: *слава козацька, далека чужина, рани глибокі, бій завзятий, щира розмова, дрібні сльози*, напр.: *Коби мені крильця, полетів би я швидше від вітру до тебе, мій рідний краю, туди, де стени широкополі і ріки глибокі, – де орли сизокрилі по-під небеса вються* (II, с. 11);

3) прикладкові асоціативні словосполучення, творення яких опирається на потенційні можливості конкретно-чуттєвої образності, закладеної у фольклорних текстах, і які характеризують: а) персонажів (*кряля-дівчина, бранці-невольники, чабан-вівчар, козак-запорожець, товариші-побратими*); б) світ флори та фауни (*марень-зілля, сон-трава, вовки-сіроманці, рогач-олень, пташка-щобетушка*); в) власні географічні назви (*Буковино-ненько, Карпати-верховини*); г) світ навколишньої природи (*гори-скали, місяць-перекрій, щити-рокити*); г) абстрактні поняття, що перебувають у синонімічних чи асоціативних відношеннях (*світи-чужини, добро-гроші, правда-воля, доля-воля, горе-трута*), д) конкретні предмети (*ножик-чепілик, ріжок-табакирка, сплави-дараби*) тощо, напр.: *... мемо в купці розмовляти, зіле-травку ту щипати* (II, с. 224); *Хочем степом погуляти, слави-волі добувати* (I, с. 353);

4) складні парні конструкції, що надають авторському тексту особливого мовного колориту, характерного для народної творчості, виконують важливу синтаксично-ритмічну функцію: дієслівні (*ликувало-грало, думає-гадає, плакали-тужили, гибло-пропадало, прошу-благаю*); прикметникові (*милого-коханого, люта-зла*); прислівникові (*тяжко-важко, чудесно-любо, згодом-перегодом, мило-солоденько*), напр.: *Ненько рідна, солоденька, зазуле стара, тяжко-важко согрішила донечка твоя* (I, с. 217);

5) конструкції семантико-синтаксичного паралелізму, що увиразнюють тенденцію народнопісенної мови до протиставлення понять та образів, відображаючи зв'язок людини з навколишньою природою, напр.: *При потоці явір, явір зелененький, а у*

вдови **хлопець**, *хлопець молоденький* (I, с. 146); *Зеленіє знов КАлина, в цвітї убираєсь; а дівчина-сиротина слїзьми умиваєсь* (I, с. 148); увиразнює народнопісенний характер таких конструкцій паралелізм заперечення, напр.: *Над Прутом у лузі не місяць зійшов, то хлопець до кралі-дівчини прийшов* (I, с. 159); *Руській Молдовиці над потоком у вдовиці не зірниця ясно сяє, то дівчина проживає* (I, с. 165);

б) повтор компонентів синтаксичних конструкцій – типовий композиційний прийомом пісенної мови, що впливає на ритміко-інтонаційну будову висловлення, інтенсифікує експресію художнього мовлення порівняно з нейтральними розмовними варіантами, пор.: *Сіли, сіли косароньки під вербою спочивати* (I, с. 19); *Третій раз весна природу цвітом убирала; третій раз листок зівляий як спадав, видала...* (I, с. 160); *Дрімай, хлопче, дрімай тихо, тільки в тебе щастя, долі, щоб заспати горе, лихо!* (I, с. 243);

7) одиничні та поширені народнопісенні звертання, що містять традиційні для фольклору зменшено-пестливі форми слів, постійні епітети, присвійні займенники, прикладки, поетичні синоніми з метафоризованим значенням, слова-символи як мовно-естетичні знаки національної культури (*зіронько ясна, вітре буйнесенький, орле сизокрилий, місяцю-перекрою, Буковино-ненько, моя доненько єдина, сину мій дорогий, діточки любі, соколику мій мальований, порадонько моя незабута, раю мій єдиний, доле моя солоденька, серце моє кохане*); особливо увиразнює народнопоетичну традицію українців в ідіостилі письменника звертання до коханої дівчини (*кравле, серце, любочко, пташко, голубко, горличко, ясочко, перепеличко, квіточко, рибко*) та коханого хлопця (*доле, серце, орле, соколику, лебедуку*), як-от: [Павло:] *Се я знав, моя горличко, ясочко моя дорога!* (III, с. 213); [Катерина:] *Гнає мій милий, орле мій сизий, доле моя солоденька, розпадалася я за тобою, як риба в неводі!* (III, с. 73);

8) фольклорні порівняння дівчини з рослинним світом (*калина, рожя, мак, цвіт, тополя, малина, смерічка, терен, лелія*), твариною (*ясочка, вивірка*), птахом (*голубка, пава, ластівка*), небесними світилами (*зірка, місяць*); хлопця з деревом (*явір, смерека, дуб*), закоханої пари з птахами (*голуби, горлиці*), що є традиційними для української мови народними символами, ви-

разниками мовної картини світу буковинців, їхнього художньо-символічного світобачення, як-от: *В неї личко, як малина, а губонька, як калина; у Марійки з Молдовиці ясні очі – дві зірничці* (I, с. 165); *Гарний легінь був, здоровий як дуб, рослий як ялиця, вусок як галка чорний* (II, с. 289).

Ідіостиль С. Воробкевича маркує залучення в різних мовних ситуаціях (діалогах, монологів, авторській мові, внутрішній мові персонажів) народних висловлювань повчального змісту, які формулюють певні життєві закономірності, що узагальнюють багатовіковий досвід народу, як-от: *Повний колос гне ся, а пустий догори пне ся...* (II, с. 162); *Дівчина неповита дуже гордовита, а як молодиця, липне і до Гриця* (III, с. 156); *Гуцул з крисом родить ся. А як ступить у ліс, завзятий, як біс* (III, с. 31); *Де-ж вірлови до воробця* (II, с. 212); *Слуга слугою, тазда таздою!* (III, с. 157); *Що сурдут, то не сердак...* (III, с. 149); *Годен, не буде голоден!* (III, с. 192); *Хміль – не вода, чоловікови біда!* (III, с. 38) тощо. Прислів'я і приказки як згустки народної мудрості є присутньою окрасою художніх текстів письменника, надаючи його художній мові виразності, емоційності, акумулюючи народну мудрість, багатовікові життєві спостереження буковинців, серед яких виріс і жив письменник.

Особливої виразності надають художній мові С. Воробкевича використання різноманітних примовок – традиційних формул привітання, прощання, припрошування, побажання, що є частиною повсякденного спілкування буковинців, відбиваючи такі їхні моральні якості, як увічливість, шанобливість, доброзичливість, побожність, емоційність, кмітливість тощо, напр.: *Дай вам Боже здоровлячко* (II, с. 349); *Дай Боже вам з води і з роси!* (III с. 172); *Оставайте всі здорові. Бог най буде з вами!*(I, с. 57); *Веди тебе Пречиста Діва!* (II, с. 154); *Щоби ти здоров був і лиха не знав* (II, с. 172); *Прошу, мої гості; чим хата має, тим і приймає* (II, с. 57); *З гостем і Бог приходить до хати!* (II, с. 51) тощо. Образність таких структур надає художній мові національного колориту, емоційної наснаги, глибокозмістовно та сконденсовано відтворюючи розумово-мовленнєву творчість буковинців.

Як вербальні репрезентанти української етнокультури, що фокусують риси національного характеру, примовки відобра-

жають і такі почуття буковинців, як обурення, невдоволення, роздратування. Твори С. Воробкевича фіксують чимало народнорозмовних формул прокльонів, напр.: *Бодай ти горобці з'їли!* (Ш, с. 390); *Бодай тобі язик перегородило!...* (Ш, с. 344); *Мняв би тя гостець!* (Ш, с. 371); *Щоб тобі нужда на потилицю!* (Ш, с.43); *Нехай вас чортова мати возьме* (Ш, с. 27); *Щоб твоя кість непрощена! Щоб тебе не приймила ні земля, ні пекло! Щоб ти до судного дня, як той проклятий Каїн, блукав!* (Ш, с. 120). Такі побудови інтенсифікують емоційну насиченість тексту, відтворюючи почуттєву сферу персонажів. Розмаїття примовок, відображених у творах С. Воробкевича, за нашими спостереженнями, засвідчують особливості менталітету буковинців, адже виражені вони мовними формулами, що випрацювані віками та закріплені в побуті народу.

Проведений аналіз уможливорює такі висновки:

1. Іntenція С. Воробкевича відобразити світ, характерний для життя, побуту, мовної практики буковинців, а також його діяльність як композитора та фольклориста визначили ідіостильові маркери мовотворчості митця. Індивідуальний почерк письменника позначений контамінацією усно-розмовних і фольклорно-пісенних структур.

2. Художні тексти С. Воробкевича репрезентують українську мову на Буковині другої половини ХІХ ст. – період активного формування української літературної мови на народній основі. Говіркові елементи в досліджуваних текстах відтворюють локальні особливості мовлення буковинців, відбивають основні фонетичні, словотвірні, лексичні, морфологічні, синтаксичні риси говірок південно-західного наріччя. Реєстр специфічних слів (етнографізмів та власне діалектизмів) найяскравіше виявляє зв'язок із Буковиною.

3. Специфікою ідіостилу одного з перших письменників на Буковині середини ХІХ ст. є спорідненість його поетичного слова з усною народною творчістю. Музикальний, пісенний дар митця надавав самобутності його художньому слову, щедро наповненому народними висловами, що узагальнюють багатовікові спостереження, життєвий досвід народу, серед якого він виріс і жив С. Воробкевич, маніфестують його дух і своєрідність світо-

бачення, водночас репрезентуючи національний тип мислення автора, його національно-мовну особистість.

4. Завдяки своїй мовній практиці як талановитого поета, прозаїка, драматурга, композитора, фольклориста, педагога, громадсько-культурного діяча, редактора буковинських часописів і водночас православного священника С. Воробкевич посів важливе місце серед найвидатніших діячів півдавстроугорської України. У I томі найповнішого на сьогодні видання «Твори Ізидора Воробкевича» (1909 – 1911) наголошено: «Був се чоловік, що тяжкою працею для народу заслужив собі на те, щоб ми его памятали і его працю пізнали хоч у часті» [8, с. 8], адже він той, «котрому по Федьковичу загально признає ся перше місце межі буковинськими письменниками» [22, с. 3]. На переконання Б. Мельничука, «якби Сидір Воробкевич написав лишень один твір – пісню «Рідна мова», то й тоді його ім'я залишилося б назавше не тільки в історії української літератури та музики, а й в історії боротьби за українське слово, в історії українства загалом» [14, с. 3].

Багатогранна діяльність С. Воробкевича, безперечно, відіграла важливу роль й в утвердженні статусу й практичної розбудови української мови на народній основі на Буковині. Протягом усього життя він виявляв неприхований інтерес до питань, пов'язаних із захистом та популяризацією української мови, ставши взірцем самовідданої боротьби за права українського слова. У другій половині XIX ст. С. Воробкевич (Буковинський Жайвір) став на Буковині поряд із Ю. Федьковичем (Буковинським Соловієм) одним із зачинателів нової української літературної мови на народній основі. Утім, сам письменник скромно номінував себе іншим птахом – колібрі, зазначаючи: «Співав Шевченко, по-своєму, Пушкін по-своєму, і кождий, кождий з тих славних поетів співав тим голосом, якого з божої руки дістав, і я, колібрі межі орлами, мій голос маю і ним так співаю, як серце каже» [6, с. 550].

Література

1. Антофійчук В. Буковинський меридіан Богдана Мельничука (До 80-річчя від дня народження поета, вченого і просвітянина). *Наш голос: літературно-культурний журнал українських письменників Румунії*. Лютий. 2017. № 272. С. 6–8.

2. Богдан Мельничук : біобібліографічний покажчик / авт.-упоряд. : Я. Мельничук, О. Гаврилюк ; Чернів. обл. універс. наук. б-ка ім. М. Івасюка. Чернівці : Букрек, 2020. 264 с. (Науковці Буковини).
3. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
4. Кульбабська О. В., Шатілова Н. О. «Пишу, як серце диктує...» (Ідіостиль Сидора Воробкевича) : монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2016. 456 с. (Мовні скарби Буковини).
5. Лист С. Воробкевича до Д. Тянякевича [на Буковині 1865 р.]. *Воробкевич С. Твори* / упор., підгот. текстів, вступ. ст. та приміт. М. Г. Івасюка. Ужгород : Карпати, 1988. С. 545–552.
6. Маковей О. Сидір Воробкевич. *Буковина*. 1908. 13 вересня. С. 6.
7. Маковей О. Загальні замітки про поезії Ізидора Воробкевича. *Твори Ізидора Воробкевича*. Львів : Вид-во товариства «Просвіта», 1909. Т. 1 : Поезії. С. 400–408. (Руська письменність).
8. Маковей О. Ізидор Воробкевич. Твори Ізидора Воробкевича. Львів : Вид-во товариства «Просвіта», 1909. Т. 1 : Поезії. С. 5–8. (Руська письменність).
9. Мельничук Б. Літературознавче і художнє осмислення постаті Сидора Воробкевича. *Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць* / гол. ред. : Б. І. Бунчук. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. Вип. 585–586 : Слов'янська філологія. С. 138–143.
10. Мельничук Б. Перша Воробкевичівська : [про Всеукр. конф. «Сидір Воробкевич і український літературно-мистецький процес ХІХ-ХХ століть», присвяч. 175-річчю від дня народження письменника]. *Слово і Час*. 2012. № 1. С. 122–123.
11. Мельничук Б. І. «Мово рідна, слово рідне...»: Відлуння поезії Сидора Воробкевича в громадсько-політичному та культурному житті ХХ – початку ХХІ століття. *Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць* / наук. ред. : Б. І. Бунчук. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. Вип. 475-477 : Слов'янська філологія. С. 681–685.
12. Мельничук Б. І. «Не даремно я... жив на сім світі» : [до 170-річчя від дня народж. Сидора Воробкевича]. Буковина. 2006. 7 травня.
13. Мельничук Б. І. «Як ту мову мож забути?...» : [про вірш С. Воробкевича «Мово рідна, слово рідне»]. *«Просвіта» на Буковині. Історія і сучасність* / упоряд. В. Михайловський. Чернівці, 2018. С. 144–146.
14. Мельничук Б. І. Воробкевичеві луни. Мово рідна, слово рідне. *Буковина*. 2003. 15 жовтня. № 81 (1313). С. 3.
15. Мельничук Б. І. Іван Франко і Юрій Федькович та Сидір Воробкевич. *Мельничук Б. Поріднений з Буковиною : літературознавчий нарис про Івана Франка*. Чернівці, 2007. С. 27–32.

16. Мельничук Б. І. Сидір Воробкевич у художній літературі : [до 180-річчя від дня народж.]. *Буковинський журнал*. 2016. № 3-4. С. 88–97.
17. Мельничук Б., Юрійчук М. Воробкевич Сидір Іванович. *Енциклопедія Сучасної України*. Т. 5 : Вод – Гн / Ін-т енцикл. дослідж. НАН України; ред. кол. І. М. Дзюба та ін. Київ, 2006. С. 162–163.
18. Никоненко П. Буковинський жайвір. Сторінки життєпису Сидора Воробкевича / наук. ред. Б. І. Мельничук. Чернівці : Видавець ПП Лисенко М. М., 2011. 324 с.
19. Никоненко П. Буковинський жайвір. Сторінки життєпису Сидора Воробкевича / наук. ред. : Б. І. Мельничук. 2-ге вид. з доповн. і змінами. Чернівці-Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2016. 240 с.
20. Никоненко П., Юрійчук М. Сидір Воробкевич: життя і творчість / наук. ред. Б. Мельничук. Чернівці : Рута, 2003. 208 с.
21. Письменники Буковини другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття : хрестоматія / ред.-упоряд. : Б. І. Мельничук, М. І. Юрійчук. Ч. 1: Чернівці : Прут, 2001. 800 с.; Ч. 2: Чернівці : Прут, 2003. 752 с.
22. Романчук Ю. Передмова. Твори Ізидора Воробкевича. Львів : Видво товариства «Просвіта», 1909. Т. 1. С. 3–4.
23. Сидір Воробкевич (1836–1903) : бібліографічний покажчик / І. Рудько, О. Сандуляк, О. Гаврилюк; ред. М. Довгань / Управління культури облдержадміністрації, Чернівецька обласна універсальна наукова бібліотека ім. М. Івасюка. 2-ге вид., переробл. і доп. Чернівці : [Б.в.], 2021. 232 с.
24. Смаль-Стоцький С. Ізидор Воробкевич (Ювілейна споминка). *Зоря*. 1887. Ч. 11. 1 (13) червня. С. 193–194.
25. Франко І. Я. Передмова. *Данило Млака (Ізидор Воробкевич). Над Прутом : збірник поезій*. Львів : З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1901. С. 1–2.

Умовні скорочення

ГГ – Гуцульські говірки : Короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997. 233 с.

СБГ – Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці : Рута, 2005. 688 с.